

Маловічко О. В.

КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ В СИСТЕМІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ КРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню сукупності критеріїв, які можна використовувати для оцінки ефективності реалізації самоорганізаційного потенціалу держави у сучасних умовах і розробки алгоритмів оптимізації поведінки держави в умовах становлення інформаційної єдності світового співтовариства. Проаналізовано ті засоби, що утворюють ступінь потужності апарату управління суспільством, який є синергетичним потенціалом держави, кожний з яких було представлено за чотирма критеріями: економічна ефективність, соціальна ефективність, ідеологічна ефективність та організаційна ефективність.

Ключові слова: держава, соціальний організм, країна, критерій, ефективність, управління.

Актуальність теми визначається особливостями сучасного стану розвитку суспільства, що характеризується переходом до інформаційної стадії розвитку, поглибленням глобалізаційних процесів, розвитком громадянського суспільства, створенням наддержавних утворень та актуалізацією з недавніх часів потреби української громади у з'ясуванні перспектив свого розвитку та вирішення основного питання соціального організму – забезпечення цілісності та стійкості під тиском зовнішніх сил. За таких умов постає питання про подальшу долю держави як політичного утворення та її власні перспективи в умовах саморозгортання глобального громадянського суспільства, що нині спостерігається на теренах Європи та Азії.

Проблема ефективності функціонування держави розглядається в багатьох суспільних науках. Дослідження розпочалися ще в Стародавньому Китаї (конфуціанство, легізм), розповсюдилися в концепціях Платона і Аристотеля, продовжилися в теоріях держави і права (Ф. Аквінський, Т. Гоббс, Л. Гумплович, Г. Спенсер, К. Маркс, Ф. Енгельс, Л. Петражицький та ін.). Не залишилися осторонь і роботи політологічного плану (К. Гаджієв), а також дослідження з політичної соціології (наприклад, М. Вебер).

Матеріал для дослідження критеріїв ефективності діяльності держави знаходимо у роботах Л. Бевзенко, В. Беха, В. Вайданича, В. Вандишева, В. Василькової, І. Добронравової, О. Князевої, С. Колеснікової, М. Кузьміна, С. Курдюмова, В. Лук'янца,

Г. Малинецького, А. Назаретяна, В. Ніколко, Дж. Ніколса, В. Пилипенка, В. Піддубного, І. Пригожина, М. Поповича, Г. Рузавіна, І. Стенгерс, Г. фон Хайєка, Г. Хакена, В. Цикіна, І. Черненка, В. Шевченка та деяких інших дослідників.

Окремо треба розглядати ідеї, подані у роботах В. Беха, В. Вернадського, В. Келасьєва, Н. Крохмаль, В. Мазура, М. Сетрова. Наприклад, у дослідженнях В. Вернадського висвітлюється ідея ноосферичного походження соціального процесу. У той час, як провідні ідеї В. Келасьєва торкаються основ розуміння ноосоціогенезу як унікального та саморозвивального процесу, головна ідея М. Сетрова полягає в обґрунтуванні функціональної теорії організації соціальних систем різного призначення та масштабу.

Однак, незважаючи на матеріал, накопичений сучасною вітчизняною та світовою теоретичною думкою щодо аналізу держави, спроб філософського узагальнення з метою виявлення критеріїв ефективності функціонування держави в системі саморегуляції соціального організму країни не здійснювалося.

Отже, метою статті є формалізація сукупності критеріїв для оцінки ефективності реалізації самоорганізаційного потенціалу держави у сучасних умовах і розробка алгоритмів оптимізації поведінки держави в умовах становлення інформаційної єдності світового співтовариства.

В управлінській літературі існує чотири основні види ефективності – економічна, соціальна, ідеологічна та організаційна [0]. Спробуємо за допомогою зазначених видів ефективності розробити систему критеріїв та показників ефективності поведінки держави з позицій синергетичного потенціалу.

Використовуючи управлінську літературу, нагадаємо, що «ефект» і «ефективність» – різні поняття. Економічний ефект – це результат праці людини в процесі виробництва матеріальних благ (кількість випущеної продукції на ділянці, заводі, приріст знову створеної вартості в народному господарстві)» [3].

Для визначення ефективності поведінки держави необхідно встановити критерії і показники, за якими буде проводитися оцінка. Під критеріями розуміють найбільш загальну кількісну характеристику результатів поведінки держави. Окремі результати діяльності апарату управління державою є показниками поведінки останньої. Вони мають підлеглий характер стосовно критерію і є основою при його визначенні. Таким чином, сукупність показників поведінки і буде виражати критерій оцінки.

Для визначення економічної ефективності поведінки держави можна провести паралелі з визначенням економічної ефективності

управлінської праці в організації або на підприємстві. Для цього використовуються різні способи: за показниками підприємства (у нашому випадку за показниками розвитку держави – ВВП тощо), організації і функціонуванню праці управлінського персоналу (на державному рівні – організації і функціонуванню праці як центральних органів державної влади, так і місцевих), обсягу переданої інформації; за якістю і швидкістю прийнятих рішень (різними органами державної та місцевої влади); за виконанням функцій управлінських ланок (управлінська вертикаль державних органів влади).

На практиці для оцінки ефективності системи управління найчастіше використовують три групи показників:

- загальні результативні показники виробничо-фінансової діяльності підприємства – валова продукція в динаміці, вихід валової продукції на одного середньорічного працівника, фондівіддача, прибуток на одного працівника, рентабельність виробництва тощо;

- показники продуктивності управлінської праці – виробництво валової продукції на одного управлінського працівника або на 1 людину-день, затрачений в управлінні, вихід валової продукції на 1 грн. витрат на управління, сума прибутку на 1 людину-день, затрачений в управлінні, тощо;

- показники економічності апарату управління – питома вага персоналу управління в загальній чисельності працюючих і загальному фонді оплати праці, питома вага витрат на управління в собівартості продукції тощо [3].

Ми не даремно наводимо такі критерії та показники економічної ефективності управління підприємством, оскільки частково ці критерії та показники можна застосувати і до визначення ефективності поведінки держави. Так загальні показники, які характеризують стан системи управління на підприємстві можна застосувати і до аналізу стану системи державних органів влади та місцевого самоврядування, що буде одним з критеріїв ефективності поведінки держави в цілому: використати коефіцієнт якості використання управлінських робіт; проаналізувати коефіцієнт стабільності кадрів, які працюють в системі органів державної влади; визначити коефіцієнт, що характеризує співвідношення між темпами зростання обсягу виробництва (у нашому випадку між темпами зростання обсягів управлінської діяльності) і витратами на управління.

Ще одним з перерахованих показників є, на нашу думку, керованість держави, що показує рівень забезпечення заданої її організаційної стійкості і своєчасність переведення її з одного кількісного (якісного) стану в інший, що відповідає поставленій меті.

Прикладом може стати зміна форми державного правління в Україні на початку ХХІ ст. з президентсько-парламентської до парламентсько-президентської.

Не слід забувати і про показник визначення ефективності прийняття управлінських рішень як на рівні держави в цілому, так і її окремих частин.

У цілому економічна ефективність як критерій поведінки держави буде враховувати цілу низку показників, які обраховуються за допомогою математичних та економічних методів, і не завжди мають пряме відношення до аналізу ступеня потужності апарату управління. Але саме завдяки цим показникам можна визначити економічну ефективність існуючого стану речей, наприклад, поведінку української держави (органів центрального апарату управління та місцевих органів влади) у період глибокої світової економічної кризи, яка поступово «набирає обертів у світі».

Критерієм оцінки ефективності праці працівників апарату управління є також соціальна ефективність, що через відсутність кількісних вимірів визначається головним чином якісними показниками. Критерій же економічної ефективності управлінської праці дає можливість кількісно виміряти ефективність праці апарату управління. Тому він знайшов більше практичне застосування.

Перш за все необхідно відзначити, що неухильне зростання соціальної ефективності є кінцевою метою сукупної виробничо-господарської і комерційної діяльності підприємств. З огляду на це економічну ефективність відносно соціальної слід вважати проміжною. Саме рівень економічної результативності функціонування підприємств слугує матеріальною і фінансовою базою розв'язання будь-яких соціальних проблем. З урахуванням цієї важливої обставини треба оцінювати соціальну ефективність. Проте об'єктивна оцінка соціальної ефективності зараз наражається на істотні труднощі, пов'язані з відсутністю науково обґрунтованої і загальновизнаної методики визначення її рівня. Вочевидь, таке явище зумовлене не лише браком уваги відповідних галузей науки до розв'язання цієї вкрай актуальної проблеми, але й надзвичайною складністю самих соціальних процесів. Тому за цих умов можна спиратися на дещо інтуїтивне і емпіричне уявлення про принципи підходи до оцінки соціальної ефективності.

По-перше, треба виходити з того, що соціальна ефективність повинна визначатись на двох рівнях: локальному (на тому чи іншому підприємстві її щодо ступеня задоволення певної сукупності соціальних потреб своїх працівників) та муніципальному і

загальнодержавному (ступінь соціального захисту людей і рівня забезпечення соціальних потреб різних верств населення з боку місцевих органів та держави в цілому).

По-друге, дуже важливим є визначення абсолютних масштабів і відносного рівня задоволення різноманітних соціальних потреб працівників того чи іншого підприємства за рахунок власних матеріальних і фінансових коштів, нагромаджених ним внаслідок виробничо-господарської і комерційної діяльності, застосування нових форм господарювання.

По-третє, при загальній оцінці соціальної ефективності треба враховувати також ряд соціально важливих заходів, постійно здійснюваних за рахунок муніципальних (місцевих) і загальнодержавного бюджетів, що формується, як відомо, під безпосереднім впливом існуючої системи оподаткування виробничих та інших прибуткових підприємств, а також їх спонсорської і благодійницької діяльності (встановлення і регулювання мінімальної заробітної плати; встановлення і виплата пенсій, стипендій, фінансової допомоги; реалізація загальнодержавних соціальних програм тощо).

По-четверте, конкретне визначення рівня соціальної ефективності повинно охоплювати кількісне вимірювання і оцінку ефекту та витрат по усій сукупності заходів, зміст і характер яких дозволяє це зробити, а також якісну характеристику і виявлення впливу на ефективність тих груп заходів, по яких кількісне вимірювання прямого ефекту є неможливим.

Соціальну ефективність поведінки держави можна перевірити за допомогою суспільного капіталу та ефективної роботи органів державної влади. За Джеймсом Коулменом [2], суспільний капітал означає тип поведінки, що дозволяє членам цього суспільства взаємно довіряти один одному і співпрацювати у процесі створення нових груп і об'єднань.

Окремим напрямом оцінки ефективності реалізації самоорганізаційного потенціалу може бути ідеологічний напрям і конкретно – ідеологія сталого людського розвитку. Головними вимірами пріоритетами ідеології сталого людського розвитку є: збалансованість економічного життя суспільства; зайнятість населення та соціальний захист; екологічна ситуація; демографічна характеристика суспільного розвитку; харчування та охорона здоров'я населення; охорона довкілля; освіта та інформаційні процеси; організація влади та управління.

Головною умовою забезпечення взаємозв'язку пріоритетів сталого людського розвитку є збалансована соціальна політика держави.

Структура та принципи реалізації державної соціальної політики, досвід розвинутих демократичних держав, шляхи та напрями здійснення соціального захисту населення в Україні передбачають зокрема: а) формування правової культури населення; б) здійснення економічних перетворень; в) розробка і впровадження програми конкретних заходів соціального захисту населення.

Усвідомлення цінності пріоритетів людського розвитку розглядається у якості соціального завдання перехідного періоду у бутті будь-якої країни. Неувага до людських цінностей завжди обертається великим соціальним злом. Визнання їх пріоритетності тому має стати масовим, елементом суспільної та індивідуальної свідомості кожної людини. Це має здійснюватись через різноманітні форми освіти, культури і виховання, зокрема, нарощування показників інтелектуального розвитку нації до рівня їх відповідності розвинутих країн світу; приведення змісту освіти у відповідність з найновішими досягненнями в галузі науки, техніки та педагогічної практики; переорієнтація освіти на підготовку фахівців, здатних жити і працювати в ринково-демократичних умовах; формування фундаментальних цінностей тощо.

Далі є сенс звернутись до аналізу політичних критеріїв ефективної поведінки держави. Напрямки публічного адміністрування дев'яностих років відображає концепція ефективного управління (Good Governance), яка враховує суспільний контекст у реформуванні публічної адміністрації, а саме у сфері доведення до універсальних стандартів, таких, як професіоналізм, політична нейтральність, порядність, уникання конфліктів інтересів [4].

Відправною точкою у цьому випадку є думка, що сфери громадської адміністрації і бізнесу принципово між собою відрізняються, тому цей спосіб їх організації і функціонування повинен бути іншим. Саме поняття «добре управління» охоплює демократичну і ефективну систему управління, успішно діючі громадські інституції, відповідну якість громадських послуг та вміння пристосуватися до нових суспільних потреб. Добре управління вимагає довіри суспільства до уряду, передбачаючи принципи прозорості, особистої порядності, високих етичних стандартів, дотримання закону, відповідальності, доступу і солідарності з громадянами.

Згідно з висунутою Аланом Шиком ідеєю правильної держави (performing state) важливе значення мають припливи інформації та енергії, а не структура, яка «впаюється» в суспільство і створює з ним функціональний зв'язок. Щоби зберегти своє нормальне

функціонування, держава постійно пристосовується до умов, що змінюються, постійно підтверджує цілі. Правильне надання громадських послуг вимагає децентралізації влади, використання ринкових механізмів, включення неурядових організацій в процес планування і надання громадських послуг та співпраці з міжнародними організаціями.

Поряд з економічною, соціальною та ідеологічною ефективністю в управлінській літературі існує й організаційна ефективність.

Визначення рівня ефективності управління організацією є проблемою, що пов'язана з істотними об'єктивними труднощами, характеризується значною кількістю методологічних підходів та викликає чи не найбільш активну дискусію серед дослідників та фахівців-практиків. Досить зауважити, що у більшості визнаних підручників з менеджменту ця тема відсутня взагалі, а основну інформацію щодо ефективності управління можна знайти лише у спеціалізованих виданнях.

Вивчення цієї теми доцільно розпочати з розгляду сутнісного змісту категорії «організаційна ефективність» та усвідомлення ролі менеджерів у підвищенні ефективності функціонування організацій. Найповніше ці питання висвітлені у роботах Дж.Л. Гібсона, Д. Іванцевича, Д.Х. Доннеллі, Б.З. Мільнера та деяких ін.

На будь-якому рівні організації менеджери намагаються досягати високих результатів. Однак загальна згода щодо змісту категорії «ефективність управління» відсутня. Відмінності у визначенні управлінської ефективності відбивають прихильність різних авторів до однієї з наступних концепцій організаційної ефективності.

Цільова концепція відображає погляд на ефективність діяльності організації, що підкреслює центральну роль досягнення мети як критерію для оцінки ефективності. Численні управлінські методи ґрунтуються на цільовій концепції. Проте, незважаючи на свою привабливість та зовнішню простоту, застосування цільової концепції пов'язане із низкою проблем:

- 1) досягнення мети не завжди є легко вимірюваним;
- 2) організації здебільшого намагаються досягти декількох цілей, частина з яких суперечлива за змістом або гальмує виконання інших задач;
- 3) спірним є саме існування загального набору «офіційних» цілей для усіх членів організації.

Згідно з цільовою концепцією організаційної ефективності розроблена цільова концепція ефективності управління організацією. Вона ґрунтується на посиленні, що головною метою діяльності будь-

якої системи управління є досягнення організацією встановлених цілей її основної діяльності найбільш раціональним (економічним) способом. Відповідно до неї ефективність управління вимірюється ступенем досягнення організацією показників, що характеризують головні цілі її діяльності. У деяких авторів визначена за цією концепцією ефективність управління має специфічну назву: широка ефективність управління або результативність управління.

Системна концепція організаційної ефективності передбачає визначення основних елементів в організації («входи – процес – виходи») і необхідність її адаптації до умов системи більш високого рівня, частиною якої вона є (зовнішнього середовища). Системна концепція пояснює, чому ресурси повинні використовуватись для діяльності, яка безпосередньо не пов'язана із досягненням мети організації. Головною передумовою ефективного управління є усвідомлення менеджерами аксіоми, що організації, якими вони керують, – це складні відкриті системи. Тому концентрація уваги тільки на продуктах (товарах та послугах) прирікає організації на невдачі в умовах конкурентної боротьби.

Системна концепція ефективності управління організацією передбачає, що ефективність управління характеризує ступінь адаптації організації до свого зовнішнього середовища.

Концепція організаційної ефективності на основі досягнення балансу інтересів акцентує увагу на відносній важливості різних групових та індивідуальних інтересів в організації (на відміну від цього, цільова концепція підкреслює, що організації віддають перевагу досягненню загальноорганізаційних цілей). Організація є ефективною настільки, наскільки вона задовольняє інтереси групи, що контролює найбільш важливий на цей момент ресурс. Цю концепцію можна використовувати для комбінування двох попередніх із метою більш достовірного визначення організаційної ефективності.

Оцінка ефективності управління за концепцією досягнення балансу інтересів (у деяких авторів має назву поведінкової) ґрунтується на вимірюванні ступеню задоволення потреб усіх груп, зацікавлених у результатах діяльності організації. У складі таких груп інтересів вирізняють зовнішні щодо організації (споживачі, постачальники, акціонери, держава тощо) та внутрішні (підрозділи, групи, індивіди). Щодо останньої групи велика увага в процесі оцінки ефективності управління надається якості життя, під яким розуміється ступінь задоволення важливих особистих потреб працівників організації шляхом виконання роботи у ній. Головним критерієм оцінки ефективності управління за цією концепцією є досягнення

балансу інтересів усіх зацікавлених у результатах діяльності організації груп.

Окрім зазначених концепцій, що відбивають сутність двох категорій («ефективність організації» та «ефективність управління організацією»), існують системи поглядів, що стосуються тільки ефективності управління.

Функціональна концепція дозволяє визначити ефективність управління з позиції організації праці та функціонування управлінського персоналу, тобто спирається на результати та витрати самої управлінської системи. Результат (ефект) управлінської праці в межах функціональної концепції вимірюють, зокрема, такими показниками:

- зменшення трудомісткості управлінських робіт;
- скорочення управлінського персоналу, термінів обробки інформації;
- скорочення втрат робочого часу;
- зменшення плинності управлінських кадрів тощо.

Композиційна концепція ефективності управління ґрунтується на визначенні ступеню впливу управлінської праці на результати діяльності організації в цілому. Серед показників, що характеризують результат (ефект) діяльності організації, найбільш широко використовуються такі:

- розмір зниження собівартості продукту;
- обсяги приросту прибутку;
- обсяги реалізації продукту тощо.

Оскільки жодна із наведених концепцій не має у порівнянні з іншими абсолютних переваг, у практиці визначення та оцінювання ефективності управлінської діяльності вважається за доцільне їх комбіноване використання, що зрештою підвищує ступінь достовірності отриманих результатів.

Отже, дослідивши критерії ефективності поведінки держави можна зробити наступні висновки.

Критеріями та показниками ефективності поведінки держави є сукупність засобів, що утворюють ступінь потужності апарату управління суспільством, який є синергетичним потенціалом держави.

Ефективність поведінки держави вимірюється за чотирма критеріями: економічна ефективність, соціальна ефективність, ідеологічна ефективність та організаційна ефективність.

Економічна ефективність як критерій поведінки держави повинен враховувати цілу низку показників, які обраховуються за допомогою

математичних та економічних методів, і не завжди мають пряме відношення до аналізу ступеня потужності апарату управління.

Соціальна ефективність як критерій поведінки держави через відсутність кількісних вимірів визначається головним чином якісними показниками. Оцінка соціальної ефективності повинна здійснюватися з врахуванням саме рівня економічної результативності функціонування підприємств, що слугує матеріальною і фінансовою базою розв'язання будь-яких соціальних проблем. Проте об'єктивна оцінка соціальної ефективності зараз наражається на істотні труднощі, пов'язані з відсутністю науково обґрунтованої і загально визнаної методики визначення її рівня. Соціальну ефективність поведінки держави можна перевірити за допомогою суспільного капіталу та ефективної роботи органів державної влади.

Ідеологічна ефективність реалізації самоорганізаційного потенціалу держави аналізується через ідеологію сталого людського розвитку, який фіксує індекс якості життєдіяльності суспільства і людини, інтегрує його головні показники, засвідчує рівень ефективності реалізації соціальної політики держави в широкому розумінні й дозволяє здійснити порівняння якості життєвих процесів в різних країнах незалежно від типу соціальної системи та форми власності, на якій вона базується.

Організаційна ефективність поведінки держави базується на управлінні, яке, як і будь-який інший вид діяльності, вимагає конкретної оцінки, визначення його ефективності. До його показників слід віднести вплив управлінського персоналу на ефективність організацій, удосконалення виробничої структури організації, раціональну організацію виробництва і праці, у тому числі управлінського персоналу, оптимізацію організаційної структури, форм і методів управління, комунікаційних процесів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех Ю. В. Філософський модус загальної теорії управління: монографія / Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – 476 с.
2. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122-139.
3. Осовська Г. В. Основи менеджменту: Навч. посібник, для студентів вищих навчальних закладів. – К.: «Кондор», 2003. – 556 с.

4. Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів: Монографія / за заг. ред. М.А. Лепського. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – 602 с.

Маловичко Е. В. Критерии эффективности функционирования государства в системе саморегуляции социального организма страны.

Статья посвящена изучению совокупности критериев, используемых для оценки эффективности реализации самоорганизационного потенциала государства в современных условиях и разработки алгоритмов оптимизации поведения государства в условиях становления информационного единства мирового сообщества. Проанализированы те инструменты, которые обеспечивают надлежащий уровень мощности аппарата управления обществом как синергетического потенциала общества. Эффективность функционирования государства рассматривается в контексте четырех основных критериев: экономической эффективности, социальной эффективности, идеологической эффективности и организационной эффективности.

Ключевые слова: государство, социальный организм, страна, критерий, эффективность, управление.

Malovichko O. V. Efficiency criteria of state functioning in self-regulation system of country's social organism.

The article is devoted to the study of a range of efficiency criteria used to assess the self-organizational potential of the state under current conditions and develop the optimization algorithm of state behavior during the formation of the informational unity of the world community. The author analyses the means, forming the adequate level of social management apparatus which is a synergetic potential of the state, each of which is represented according to four criteria: economic efficiency, social efficiency, ideological efficiency and organizational efficiency.

Keywords: state, social organism, country, criterion, efficiency, governance.

Ходус О. В.

**ОТ ОБЩЕСТВЕННОГО К ПРИВАТНОМУ: АКТУАЛЬНЫЕ
МОДАЛЬНОСТИ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО БЫТИЯ**

В статье артикулированы тезисы о природе приватности в пространстве современного социума. При этом основной ракурс анализа сосредоточен на регуляции приватного в зависимости от конкретного социокультурного контекста – советского, постсоветского и западного.

Ключевые слова: приватность, публичность, регуляция приватности, степень приватности, социокультурные факторы.